

Leszek Dziędzic

Książdz Józef Ćwikliński (1817-1894)

Studia Muzealno-Historyczne 9, 166-172

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ksiądz Józef Ćwikliński¹ (1817-1894)

W księgach metrykalnych parafii Kossów² pod datą 20 lutego 1817 r. spisano akt chrztu³ Kazimierza Józefa Ćwiklińskiego, urodzonego 9 dni wcześniej we wsi Kossów lub w Dąbskim Młynie nad Białą Nidą, syna Tadeusza Ćwiklińskiego i Rozalii Kosińskiej (Kościńskiej), dzierżawców młyna w pobliskiej wsi Dąbie⁴. Rodzina ojca wywodziła się z młynarskiego rodu Ćwikłów, który pod koniec XVIII w. zaczął posługiwać się nazwiskiem Ćwikliński. Jego przodkowie, poczynając od pradziadka Jakuba Ćwikły, który po ślubie z Jadwigą Wąchałą osiedlił się w Kossowie, prowadzili młyny w Kossowie i jego okolicach⁵. Młynarzem był również dziadek Stanisław Ćwikliński, który prowadzenie młyna przez lata, co najmniej do 1823 r., łączył z posadą organisty w parafii kossowskiej⁶. W inwentarzu z 1791 r. zapisano też, że chociaż przy parafii „z braku funduszu” nie prowadzono szkoły, to organista miał dwóch uczniów⁷. Niewątpliwie przebywanie od dziecka w środowisku plebanii i zaszczerpiecie przez dziadka zamiłowania do nauki ukierunkowało jego dalszą edukację i chyba też powołanie do stanu kapłańskiego.

Józef⁸ Ćwikliński (imienia Kazimierz nie używał) edukację szkolną rozpoczął w kieleckiej Szkole Wojewódzkiej, a następnie uczył się w Gimnazjum Wojewódzkim. Od 1837 r. był studentem Seminarium Duchownego w Kielcach. Otrzymał w 1840 r.

- 1 Biogram dotyczy księdza Kazimierza Józefa Ćwiklińskiego (1817–1894), dziekana kieleckiego i proboszcza chęcińskiego, często mylonego z księdzem Józefem Kalasantym Ćwiklińskim (1802–1883), długoletnim proboszczem olkuskim i wobromskim.
- 2 Parafia dekanatu szczekocińskiego diecezji kieleckiej w gminie Radków, w powiecie włoszczowskim, w województwie świętokrzyskim.
- 3 Dwa zapisy różnią się w szczegółach: w jednym akcie jest to tylko Kazimierz urodzony we wsi Dąbie, a w drugim Kazimierz Józef urodzony w Kossowie. Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1817, akt. 4, Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej APK), Akta stanu cywilnego parafii rzymsko-katolickiej w Kossowie, sygn. 14; Księga urodzeń 1797-1836, Rok. 1817, akt z 11.02.1817, Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej ADK), Akta stanu cywilnego parafii rzymsko-katolickiej w Kossowie, sygn. 5.
- 4 Spotykana jest błędna informacja o urodzeniu ks. J. Ćwiklińskiego w Kossowie k. Wadowic; M.K. Fiett, *Ćwiklińscy*, Warszawa 2012, s. 88; B.M. Gawęcka, *Ksiądz Józef Ćwikliński – moderator prac restauracyjnych i budowlanych kościołów kieleckich w II poł. XIX w.*, w: *Duchowni na plebanii i w drodze: konteksty codzienności i interpretacje historyczne*, red. K. Lewalski, A. Łysiak-Łątkowska, Gdańsk 2015, s. 214; też, *Przyczynek do badań nad restauracją kościoła pw. św. Wojciecha w Kielcach*, w: *Architektura sakralna XIX i pierwszej połowy XX w.*, Bydgoszcz 2017, s. 35.
- 5 M. Terek, Młyn Kossowski, <http://kossow.allegata.pl/index.php/kossowski-myn>; A. Malicki, *Z badań nad ludnością gminy Radków*, w: *Gmina Radków*, red. R. Mirowski, Kielce 2007, s. 160, 163, 164.
- 6 Stanisław Ćwikliński odnotowany i wspomniany jest w aktach parafii Kossów jako długoletni organista. ADK, Akta konsystorskie parafii w Kossowie (1818–1939), sygn. PK-22/1, Inwentarz kościoła w Kossowie z 1791 r., k. 7; Inwentarz Podawczy Plebanii we Wsi Kossowie... [...] Dnia 28. Października 1823. Roku, k. 25v; M. Terek, Młyn Kossowski...
- 7 ADK, Inwentarz kościoła w Kossowie...
- 8 Nie udało się dokładnie stwierdzić od kiedy ks. Józef Ćwikliński przestał używać swojego pierwszego imienia Kazimierz, ale już w 1834 r. jako uczeń IV klasy Gimnazjum Wojewódzkiego występuje tylko jako Józef Ćwikliński. *Program Examinu Publicznego z nauk dawanych w Gimnazjum Wojewódzkim*



Ksiądz Józef Ćwikliński; źródło:
<http://kossow.allegata.pl/index.php/praat-z-kossowa>

święcenia kapłańskie, dostał nominację na wikariusza kieleckiej kolegiaty, a w 1843 r. tamże został kanonicznie zainstytuowany⁹. W 1858 r. otrzymał godność kanonika kolegiaty kaliskiej. Od 1874 r. był też kanonikiem kolegiaty kieleckiej, a później jej kanonikiem honorowym i prałatem. Został również dziekanem kieleckim, następnie proboszczem parafii w Chęcinach¹⁰.

Prawie od początku swojej kariery duchownej, bo od 1845 r., ks. Ćwikliński został przez władze kościelne zaangażowany do przedsięwzięć związanych z renowacją i restauracją wyposażenia wewnątrz obydwu kościołów kieleckich i kościoła chęcńskiego. Pod koniec życia, w 1884 r., ze swoich prac w kościołach kieleckich sporządził dokładne sprawozdanie¹¹. Również niezaprzeczalnie jego zasługą było wybudowanie 13 kaplic w okolicznych wsiach: Masłowie, Brzezinkach, Kostomłotach, Dąbrowie, Domaszowicach, Dyminach, Woli Kopcowej, Miedzianej Górze, Mójczy, Niewachlowie, Posłowicach, Sukowie i Zagórze¹².

w *Kielcach*, Kielce 1834, s. 8.

- 9 Uroczyście wprowadzony na urząd i beneficjum z nim związane; S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. II, Lwów 1855, s. 209.
- 10 ADK, Akta Konsystorza Jeneralnego Diecezji Krakowskiej Tyczące się: Osób na lit. C, Personalia X. Józefa Ćwiklińskiego (1837–1899), sygn. XC-20; *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Kielcensis pro Anno Domini 1890*, Warszawa [1889], s. 10, 18, 94.
- 11 ADK, Akta Konsystorskie, Parafie. Akta kościoła katedry kieleckiej, Sprawozdanie z dnia 4 listopada 1884 r., sygn. PKK–36, k. 131–138.
- 12 M. Pak, *Sieć kaplic filialnych Kieleckiej Parafii Katedralnej zbudowanych z inicjatywy księdza Józefa*

„Była to osobistość bardzo popularna w Kielcach, od chwili bowiem wstąpienia do seminarjum kieleckiego, [...] dłużej jak na miesiąc lub dwa, nie wydała się z murów miasta. [...] w życiu publicznym przez długi czas odgrywał dominującą rolę. Zmarły sługa Ołtarza umiał godzić surowe obowiązki kapłańskie z towarzyską łącznością, wesołą i jowialną swadą. Niezrównanej dobroci serca, uczynności i bratniego poświęcenia dla wszystkich. Dopóty chodził, prosił, zżymał się, perswadował, całował, ścisnął, aż wyprosił, pogodził, zbliżył, zadowolił”¹³.

Dzięki takim przymiotom odegrał znaczącą rolę w działalności społecznej i dobroczynnej kościoła kieleckiego. Wśród innych duchownych wielokrotnie wybierany był do Rady Gospodarczej Kieleckiego Towarzystwa Dobroczynności, która w istocie kierowała działalnością towarzystwa, początkowo pod przewodnictwem prezydującego mu gubernatora Aleksandra Leszczowa i jego późniejszego następcy biskupa Tomasza Kulińskiego. Ale ksiądz Józef Ćwikliński nie ograniczał się jedynie do funkcji przynoszących splendor i na co dzień czynnie pracował w Towarzystwie jako jałmużnik i przewodniczący jednego z rejonów opiekuńczych, na które podzielono Kielce¹⁴. Jako dziekan kielecki apelował również kilkakrotnie do proboszczów, powtarzając zachęty konsystorza o czytanie z ambon ogłoszeń o pomoc dla potrzebujących, np. w 1871 r. dla dzieci porzuconych¹⁵. Zagadnieniem pokrewnym dobroczynności była troska o zdrowie publiczne, której przejawem był udział duchowieństwa w ruchu trzeźwości. I w tej dziedzinie ks. Ćwikliński odnotował spory sukces, gdyż udało mu się zlikwidować wśród parafian „zwyczaj ten ich niedobry” obchodzenia zaślubin w karczmie¹⁶. Aktywnie włączył się również w akcję opieki nad zwierzętami gospodarskimi, zauważając, że „lud wiejski obchodzi się często ze zwierzętami bez litości”¹⁷. Doceniono jego starania, gdyż w 1879 r. jako pierwszy duchowny, wraz z ks. Kazimierzem Wnorowskim – praprzędkiem kapituły kieleckiej, przyjęty został w poczet członków Towarzystwa Opieki nad Zwierzętami¹⁸.

Nie można też pominąć przejawów działalności patriotycznej ks. Józefa Ćwiklińskiego, który nie akceptując polityki margrabiego Aleksandra Wielopolskiego, jak inni młodszy księża opowiedział się za ruchem narodowym¹⁹. Kiedy w kwietniu 1861 r. doszło w Kielcach do zbezczeszczenia Najświętszego Sakramentu przez rosyjskich żołnierzy, w napiętej sytuacji powołano Komitet Bezpieczeństwa pod przewodnictwem naczelnika powiatu Michała Tańskiego, który na dwa tygodnie przejął władzę w mieście. W jego skład weszli również jako przedstawiciele duchowieństwa ks. Józef Ćwikliński i ks. Franciszek Brudzyński²⁰. W październiku tego samego roku, w czasie głośniejszej pielgrzymki o charakterze politycznym z Kielc do Jędrzejowa, prowadzonej przez ks. Ćwiklińskiego wspólnie z ks. Ignacym Domagalskim, doszło w Chęcinach do powszechnego bratania się jej katolickich uczestników z Żydami. Rabin chęciński i ks. Józef Ćwikliński

Ćwiklińskiego, w: *Kielce – kształtowanie przestrzeni współczesnego miasta z zachowaniem historycznych obrazów*, red. E. Szot-Radziszewska, Kielce 2016, s. 122–131.

13 *Nekrolog, Wiadomości bieżące*, „Gazeta Kielecka” 1894, nr 74, s. 2.

14 M. Zawadzki, *Dla najbardziej potrzebujących dzieci miasta Kielc w 40 rocznicę działalności Kieleckiego Towarzystwa Dobroczynności. 1873–1913*, Kielce 1913, s. 28, 29; T. Domański, *Postawy społeczno-polityczne duchowieństwa diecezji kieleckiej w latach 1864–1914*, Kielce 2008, s. 50, 51.

15 T. Domański, *Postawy...*, s. 82.

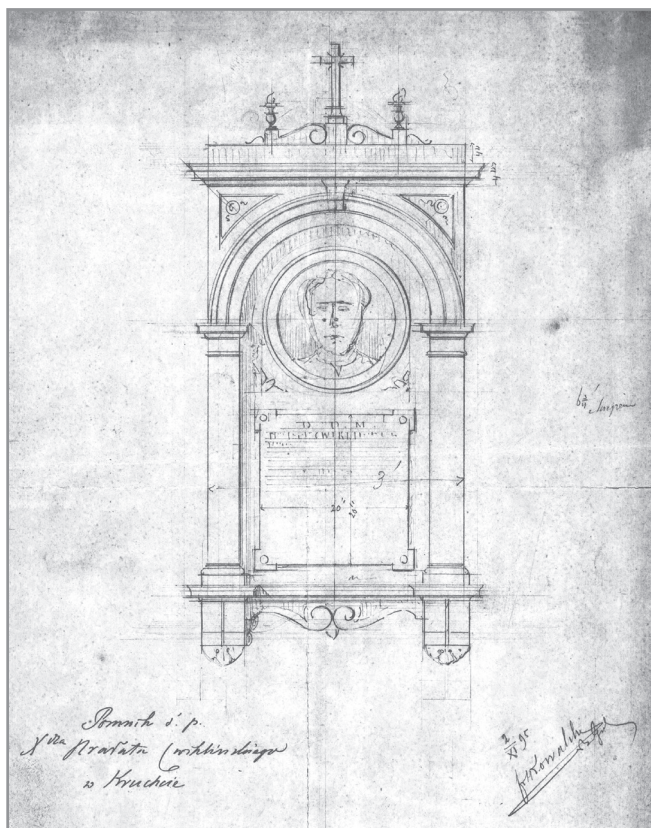
16 Tamże, s. 70.

17 Tamże, s. 166.

18 *Wiadomości bieżące*, „Gazeta Kielecka” 1879, nr 76, s. 1; T. Domański, *Postawy...*, s. 166.

19 K. Urbański, *Kielce w okresie powstania styczniowego*, Kielce 1996, s. 50, 58.

20 W. Caban, *z dziejów powstania styczniowego w rejonie Gór Świętokrzyskich*, Warszawa – Kraków 1989, s. 20, 21; J. Kowalczyk, *Mikołaj Żelichowski niepokorny Obywatel Miasta Kielce w latach 1861–1865*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2011, t. III, s. 163, 170.



Projekt epitafium księdza Ćwiklińskiego w katedrze kieleckiej;
ADK, Akta Konsystorskie, sygn. PKK-54, s. 7

wygłosili długie mowy, a Żydzi przyłączyli się do pielgrzymki²¹. Wydarzenie to niektórzy zapamiętali ks. Ćwiklińskiemu jako wypadek „wielkiego i nieprzyjemnego czulenia się Polaków [...] z Żydami”²². W końcu grudnia 1862 r. ks. Józef Ćwikliński był z kolei jednym z organizatorów nieudanego patriotycznego zjazdu duchowieństwa diecezji kieleckiej we Wrocieryżu koło Pińczowa. Między innymi za udział w tym zjeździe spotkało go aresztowanie i wyrok skazujący na więzienie w cytadeli²³. Uratowało go najprawdopodobniej wstawiennictwo biskupa Macieja Majerczaka, powołującego się na ciężką chorobę księdza Ćwiklińskiego²⁴. Po upadku powstania nie zaprzestał demonstrowania uczuć patriotycznych i starał się bojkotować liczne nabożeństwa galowe odprawiane za dom panujący. Jego nazwisko znajdujemy w wykazach księży, wobec których władze prowadziły postępowania o bojkot nabożeństw dworskich, i których konsystorz kielecki

21 A. Sabor, *Sztetl. Śladami żydowskich miasteczek. Działoszyce – Pińczów – Chmielnik – Szydłów – Chęciny*, Kraków 2005, s. 141, 142; W. Caban, *Manifestacje religijno-patriotyczne i wybuch powstania styczniowego w rejonie Gór Świętokrzyskich*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2013, t. V, s. 80.

22 K. Urbański, *Spoleczność żydowska w Kielcach*, Kielce 1989, s. 7.

23 J. Wągorzki, *Duchowieństwo Królestwa Polskiego wobec wydarzeń politycznych lat 1861-1862*, „Niepodległość i Pamięć” 1995, nr 2, s. 40; W. Caban, *w dziejów...*, s. 49, 50; K. Urbański, *Kielce...*, s. 69, 82.

24 *Chęciny. Ks. Józef Ćwikliński*; <http://powstanie1863.zsi.kielce.pl/index.php?id=c01>.

po nazwisku surowo upominał w tej sprawie²⁵. Jako przejawy obywatelskiej i patriotycznej postawy ks. Ćwiklińskiego możemy potraktować też pełnienie obowiązków kapłana kieleckiej Ochotniczej Straży Ogniowej od początku jej istnienia w 1873 r.²⁶ i udział w pracach „Komitetu Restauracji Zamku poBiskupiego” w Kielcach w początku lat 60²⁷.

Pod koniec życia, w 1884 r. sporządził „Sprawozdanie z moich zajęć i czynności które spełniałem z całym poświęceniem, obok obowiązków parafialnych, dla dobra i ozdoby Kościołów oraz Kaplic po wsiach nowo zbudowanych”²⁸. W sprawozdaniu omówił kolejno prace wykonane przez niego w ciągu 43 lat kapłaństwa. Istotną część sprawozdania stanowią rozliczenia finansowe, dokumentujące kwesty i zbiórki, a także „wieczory muzyczne, koncerty, teatry amatorskie”, urządzone przez lata na rzecz prowadzonych renowacji i remontów²⁹.

Ksiądz Józef Ćwikliński zmarł w 1894 r., jego zwłoki złożono na cmentarzu Starym w Kielcach w grobowcu kanoników kieleckich³⁰. Jak podkreślono w nekrologu „Ks. Józef w okresie działalności, po trzykroć więcej uczynił, jak to jest żądane od każdej jednostki stojącej na posterunku społecznym”³¹.

Postać kapłana i jego dzieła upamiętniają trzy poświęcone mu tablice. Epitafium w katedrze kieleckiej zaprojektował współpracujący długo z księdzem architekt Franciszek Ksawery Kowalski³². Obecnie jest ono niewidoczne spoza wystroju kaplicy Matki Boskiej Różańcowej. Dwie pozostałe tablice znajdują się w kościele pw. św. Wojciecha w Kielcach i w kościele pw. św. Bartłomieja Apostoła w Chęcinach.

Osoba księdza Józefa Ćwiklińskiego nie doczekała się dotąd nawet podstawowego biogramu w kieleckich wydawnictwach słownikowych – jak chociażby w *Świętokrzyskim Słowniku Biograficznym*, *Słowniku biograficznym zasłużonych nauczycieli i wychowanków I Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Żeromskiego w Kielcach*, czy nawet w galerii postaci historycznych związanych z gminą Radków, zamieszczonej w monografii historycznej gminy³³.

Leszek Dziedzic (Muzeum Historii Kielce)

25 Znacznie częściej w rozporządzeniach władz diecezjalnych donoszących o przewinieniach popełnionych przez duchownych stosowano formułę „jeden z kapłanów tutejszej diecezji”; T. Domański, *Postawy...*, s. 276–278.

26 U. Oettingen, *Towarzystwo Ochotniczej Straży Ogniowej w Kielcach 1873–1885*, w: *Kielczanie w życiu miasta i regionu w XIX i XX wieku*, red. U. Oettingen, Kielce 2006, s. 116.

27 Akta t.s. Zamku poBiskupiego w Mieście Kielcach, s. 61, APK, Naczelnik powiatu Kieleckiego, sygn. 39.

28 Sprawozdanie z 4 listopada 1884 r.

29 „Gazeta Kielecka” 1871, nr 63, s. 1; 1872, nr 24, s. 93, 94; nr 79, s. 313, 314; 1894, nr 74, s. 2.

30 W kwaterze 5A; T. i Z. Sabatowie z Wielopola, *Cmentarz Stary w Kielcach*, Kielce 1995, s. 25.

31 *Nekrolog...*, s. 2.

32 Zachował się projekt epitafium; ADK, Akta Konsystorskie. Parafie. Akta kościoła katedry kieleckiej, sygn. PKK-54, Projekt epitafium ks. Józefa Ćwiklińskiego, k. 7.

33 *Świętokrzyski Słownik Biograficzny*, t. 2, 1795–1918, red. J. Szczepański, Kielce 2009; A. Massalski, J. Szczepański, *Słownik biograficzny zasłużonych nauczycieli i wychowanków I Liceum Ogólnokształcącego im. Stefana Żeromskiego w Kielcach*, Kielce 2010; *Gmina Radków...*

Józef Ćwikliński

Report on the Construction Works at the Cathedral Parish in Kielce in the Middle of the 19th c.

Fr. Józef Ćwikliński was one of the main organizers of construction and renovation works of various sacred buildings in the then vast cathedral parish in Kielce. He supervised a thorough renovations of the Kielce Cathedral (1869 – 1871), the construction of the new church of St. Adalbert (1885 – 1888) and also initiated the construction mass chapels surrounding Kielce. At the end of his life, Ćwikliński supervised large renovation works of a church in Chęciny, where he served as a parish priest. The published manuscript was drawn up when the priest had retired. It contains an account of all the construction works conducted in Kielce in which Fr. Ćwikliński participated.

Keywords: Kielce, Kielce Cathedral, Fr. Józef Ćwikliński, Chęciny, conservation of historic buildings.

